

*Ольга Олександрівна Семчик,
старший науковий співробітник
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ

Фінансово-правова норма є видом правових норм і за своїм призначення врегульовує суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення публічної фінансової діяльності, а відтак формалізує права та обов'язки суб'єктів таких відносин. Фінансово-правові норми консолідуються у нормативно-правових актах відповідно до мети правового регулювання, а саме шляхом визначення сфери публічної фінансової діяльності та специфіки суб'єктів конкретних фінансових відносин.

Варто погодитись із М. Карасьовою, що в останні роки механізм фінансово-правового регулювання суттєво змінився, пристосовуючись до нових умов існування держави: зокрема, принципів змін державного регулювання економіки, реформування фінансового законодавства та враховуючи майновий характер відносин, які складають предмет фінансового права [3, с. 94]. Вчена відстоює нову та прогресивну, і далеко не беззаперечну позицію стосовно необхідності відображення майнової складової фінансових відносин у їх фінансово-правовому регулюванні. Відповідно, вона підтримує думку стосовно того, що відповідальність за податкові правопорушення варто розглядати по аналогії з нормами цивільного законодавства, а також визначає необхідним систему бюджетного права будувати із врахуванням положень про право власності держави на публічні фінансові ресурси. За такого підходу, пропонується абсолютно новий погляд на систему бюджетного права. Зокрема, до загальної частини бюджетного права включаються наступні складові: а) бюджетна система та її принципи; б) бюджетна класифікація; в) структура доходів і видатків бюджету; г) дефіцит бюджету та джерела його покриття. Особлива частина має включати: а) право бюджетної власності; б) бюджетне зобов'язання; в) бюджетний процес [3, с. 99]. На сьогодні така позиція є лише науковою постановкою проблеми, однак вона дійсно відкриває важливі питання розпорядження держави належними їй фінансовими правами. Крім того, сьогодні у науці фінансового права дискутується питання формування інституту фінансових зобов'язань держави [2, с. 91]. Отже, ця проблематика є дійсно актуальною і потребує більш глибокого наукового дослідження.

Реалізація приписів фінансово-правових норм забезпечується механізмом їхньої дії через створення системи юридичних гарантій та встановлення заходів державного примусу і юридичної відповідальності. Загальновизнаним залишається положення про те, що одним із основних етапів (складовою частиною, фактичним підсумком, безпосереднім результатом, конкретним проявом [1, с. 303]) здійснення правового регулювання є реалізація юридичних норм. В процесі реалізації досягається мета, передбачена правовими приписами; їх вимоги втілюються у правомірній поведінці учасників суспільних відносин. Отже, поза реалізацією правове регулювання існувати не може.

Загальні положення теорії права щодо юридичного механізму реалізації норм законодавства визначають наступні характеристики норм права: загальнообов'язковість, нормативність та державне гарантування. Крім того, у процесі реалізації приписів важливими є також засоби і способи (форми), якими досягається необхідний результат, основні вимоги та умови реалізації нормативних приписів, методи і способи їх тлумачення [4, с. 17]. Для фінансово-правової норми наведені ознаки мають свою специфіку. Так, імперативний характер фінансово-правової норми передбачає обов'язок сторін неухильно дотримуватися приписів такої норми з метою забезпечення фінансової дисципліни при виконанні державою функцій у процесі здійснення фінансової діяльності, а саме, у процесі формування, розподілу, перерозподілу та використання фондів коштів. Проте, імперативний характер фінансово-правової норми має своєю особливістю категоричну форму дотримання її приписів, і відповідно відсутність можливості у учасників фінансових відносин впливати на дію фінансово-правової норми.

Змістом механізму дії норм фінансового матеріального права (законів, правових норм) варто визначати, в першу чергу, порядок та умови здійснення фінансових нормативно-правових приписів, відтворений у процесуальних нормах права – тобто правозастосування. Прикладом

цього у бюджетному праві слугують норми, що врегульовують здійснення бюджетного процесу в Україні. Останнім часом все частіше у науковій літературі звертається увага на існування спеціальних процедур реалізації прав і обов'язків суб'єктів фінансових правовідносин, а відтак пропонується виділення окремих підгалузей фінансового права – бюджетного процесуального права та податкового процесуального права. Норми матеріального права визначають вимоги і правила поведінки учасників правовідносин, можливість і порядок їх здійснення в процесі реалізації, зокрема, зобов'язання, дозволи і заборони. Матеріально-правові норми утворюють як би перший шар права, правову основу суспільства і держави. Процесуально-правові норми формують другий рівень правового регулювання, визначають способи охорони, захисту і поновлення першого рівня правового закріплення прав та обов'язків учасників фінансових відносин і несуть на собі основне навантаження забезпечення режиму законності у суспільстві і державі. У теорії розрізняють три основні форми реалізації норм права: використання, дотримання і виконання [5, с. 105].

Використання як форма реалізації права проявляється як дозвіл на вчинення певних правових дій; дотримання – як правомірна поведінка особи в межах встановлених нормами права; виконання – як активна поведінка суб'єктів правовідносин щодо здійснення правових приписів та зобов'язань. Наведене вище характеризує лише одну сторону реалізації норм права. З іншого боку, держава забезпечує реалізацію права у формі правозастосовчої діяльності, до якої входить діяльність органів держави – органів виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування шляхом прийняття відповідних рішень та їх виконання.

Особливе значення на сьогоднішній день при забезпеченні реалізації фінансово-правових норм відіграє створення дієвого механізму реалізації прав і обов'язків суб'єктів фінансового права. Він включає у себе закріплення на нормативно-правовому рівні гарантій здійснення прав та виконання обов'язків, а також правоохоронну та судову діяльність органів, яка спрямована на забезпечення цих гарантій. До гарантій реалізації прав держави як суб'єкта фінансового права ватро віднести заходи державного примусу та стимулювання дотримання всіма учасниками фінансових відносин приписів фінансового законодавства. Крім того, до гарантій варто також відносити правові засади встановлення відповідальності за порушення прав суб'єктів фінансових відносин. Проте, фінансові права та зобов'язання держави мають визначатися на законодавчому рівні нарівні із правами та обов'язками інших суб'єктів фінансових відносин. Мається на увазі, що система цих прав потребує чіткого визначення, систематизації та закріплення, результатом чого має стати більш чітке дотримання прав людини і громадянина у фінансових відносинах.

Отже, механізм реалізації прав і обов'язків суб'єктів фінансового права поширюється на наступні складові: норми матеріального права; норми процесуального права; інституціональна складова держави, яка забезпечує реалізацію правових норм у формі правозастосовної діяльності, юридична відповідальність учасників суспільних відносин за невиконання чи неналежне виконання встановлених правил поведінки. Тобто варто у якості основоположної категорії погодитись із сформульованим у літературі визначенням механізму реалізації права як єдиного комплексу взаємопов'язаних елементів правового регулювання суспільних відносин, що охоплює узгоджену систему правових норм, якими встановлюються правила поведінки у певній сфері суспільного життя фізичних і юридичних осіб, держави, зокрема, органів державної влади, управління і контролю, а також взаємозв'язок між нормами, процедуру їх прийняття, застосування і реалізації правових у конкретній сфері суспільних відносин. Механізм реалізації прав і обов'язків суб'єктів фінансового права розробляється з метою створення правових, організаційних, економічних, соціальних та інших умов для вдосконалення різних сфер суспільного життя та реалізації мети існування будь-якої держави – утвердження прав людини і громадянина.

Отже, до складових елементів механізму реалізації фінансово-правових норм варто включати наступні елементи: нормативно-правове регулювання фінансових відносин у сфері здійснення функцій і компетенції суб'єктів публічної фінансової діяльності через використання встановлених для кожного із них кола прав та обов'язків щодо мобілізації, розподілу, перерозподілу, використання та контролю за використанням публічних фондів грошових коштів; діяльність системи органів державної влади, які забезпечують виконання функцій держави у сфері фінансів шляхом розподілу між ними компетенції і відповідно – визначення їх предметів відання та кола прав і обов'язків у галузі фінансів; розмежування компетенції між органами різних гілок влади для забезпечення виконання державою як суб'єктом фінансового права поставлених завдань і функцій у сфері фінансів та фінансово-процесуальне забезпечення виконання обов'язків та здійснення прав учасниками фінансових правовідносин: уповноважених діяти від імені держави

Реалізація права як загальнотеоретична проблема

органів з однієї сторони та органами влади, юридичними і фізичними особами з іншої сторони; процесуальне забезпечення притягнення до відповідальності за порушення у сфері фінансової діяльності винних у вчиненні такого правопорушення осіб; процедурне забезпечення виконання рішень про застосування відповідальності держави у разі вчинення її органами дій чи бездіяльності, що призвели до порушення прав і законних інтересів інших суб'єктів фінансових правовідносин.

Список літератури:

1. *Алексеев С. С.* Общая теория права. В двух томах. / С. С. Алексеев. – М.: Юрид. лит. – Т. 2. – 1982. – 360 с.
2. *Болтинова О. В.* Финансовые обязательства государства / О. В. Болтинова // Сучасний стан та перспективи розвитку фінансового права: тези доповідей міжн. наук.-практ. конференції, (Ірпінь, 23–24 листопада 2007 р.) / Державна податкова адміністрація України, АПРН України, Нац. ун-т ДПС України, НДІ фінансового права. – Ірпінь: Науково-дослідний інститут фінансового права, 2007. – С. 91–93.
3. *Карасева М. В.* Современные проблемы построения системы финансового права / М. В. Карасева // Правоведение. – 2006. – № 3. – С. 94–99.
4. *Козюбра Н. И.* Механизм реализации советской Конституции // Конституция УССР: Реализация её принципов и норм / Н. И. Козюбра, В. В. Оксамытный. – [отв. ред. А. П. Таранов]. – К.: Наукова думка, 1988. – 328 с.
5. *Тараконич Т. І.* Механізм правового регулювання: теоретико-правові аспекти / Т. І. Тараконич // Права держава: щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2002. – Вип. 13. – С. 103–108.

Семчик О. О. Особливості реалізації фінансово-правових норм

У статті розглядаються правові особливості реалізації фінансово-правових норм, досліджується система елементів механізму реалізації норм фінансового права та вивчається специфіка кожного з них.

Ключові слова: фінансово-правова норма, фінансові права, механізм реалізації.

Семчик О. А. Особенности реализации финансово-правовых норм

В статье рассматриваются особенности реализации финансово-правовых норм, исследуется система элементов механизма реализации норм финансового права и изучается специфика каждого из них.

Ключевые слова: финансово-правовая норма, финансовые права, механизм реализации.

Semchyk O. Features of financial legal norms realization

The article is devoted to the peculiarities of realization of the financial legal norms. Analyzed the elements of the mechanism of the financial legal norms of realization.

Key words: financial legal norms, financial rights, the mechanism of realization.